

зв'язку із вступом до школи. Якщо на етапі констатації всі діти експериментальної групи висловлювали побоювання, то по її завершенню лише одна дитина зазначила, що відчуває певний страх.

Висновки та перспективи подальшого аналізу. Проведене дослідження показало, що більшість дітей до моменту вступу до школи виявляють здатність до емоційної саморегуляції. Вони ілюструють розуміння емоційних станів школярів, мають позитивні емоційні реакції, зумовлені навчальною діяльністю. У той же час ми помітили, що у розвитку емоційної сфери можуть виявлятися такі відхилення як надмірна тривожність, непосидючість. Близько третини дітей старшого дошкільного віку мають необхідність у психологічному супроводі у період адаптації до шкільного життя. Це вказує на необхідність подальшої розробки програм психологічного супроводу дітей при переході до шкільного навчання та у період підготовки дітей до школи.

Список використаних джерел:

1. Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 112 с. – (Психол. інструментарій)
2. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе / Р.В.Овчарова. – М., 1996. – 240с.
3. Матвеева Л.Г. Что я могу узнать о своем ребенке / Л.Г.Матвеева, Д.Е.Мякушин, И.В. Выбойщик. – Екатеринбург: У-Фактория. – 384 с.
4. Немов Р.С Психологія: В 3 кн / Р.С.Немов. – М.: ВЛАДОС, 2003. – Кн. 3.: Психодиагностика. – 508 с.
5. Миллер С. Психология развития / С.Миллер. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
6. Тихонова М. Емоційна дезадаптація дітей молодшого шкільного віку / М.Тихонова. // Психолог. – 2003. – №1. – С.27.

Резюме. В статье рассматривается проблематика психологической готовности детей к школьному обучению. Раскрывается сущность эмоциональной готовности, ее основные показатели. Освещаются результаты экспериментального анализа уровня эмоциональной готовности к школьному обучению к концу старшего дошкольного возраста. Рассмотрены основные направления психологической коррекции эмоциональной сферы детей не готовых к обучению в школе.

Ключевые слова: психологическая готовность к обучению, эмоциональная готовность, дети дошкольного возраста, эмоциональная сфера.

Summary. A child's readiness for school is a very important and complex phenomenon, which influences child's well-being during his/her first year at school. Our research has shown that some preschool children's level of emotional regulation are not fully compliant with the school requirements. High level of emotional response, impulsivity, and imbalance inhibit children adaptation to school life. In this regard, we have planned and carried out developmental and correctional program. As a basis we have chosen program (by R.V. Ovcharova) aimed to help children with disabilities in the emotional sphere. Our trainings sessions have facilitated the development of children's self-confidence and their emotional stability. These abilities will be the reliable basis for successful adaptation to school.

Key words: readiness for school, school education, primary school age, emotional development, psychological traits, psychological correction.

УДК 159.923.3.316.613.434

Ф.В. СМАЛЬКО, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОВЕДІНКОВОЇ ТА ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ.

Резюме. У статті розглядаються теоретичні засади розуміння та вивчення проблем поведінкової та вербальної агресії в сучасній психології, визначено найбільш актуальні аспекти дослідження агресивної поведінки підлітків.

Ключові слова: агресивність, поведінкова та вербальна агресія, типи агресії, агресія у підлітковому віці.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство наполегливо демонструє назовні гуманістичні тенденції свого розвитку у всіх галузях науки, культури, економіки. Однак глибинними причинами багатьох цивілізаційних процесів часто називають тенденції агресивності людства: від завоювання життєвого або економічного простору, до експансії культури, моди, або більш локально – лідерства в групі, сім'ї, особистісних відносинах. Саме тому проблема агресивної поведінки набула популярності у світовій психології (А.Басс, А.Бандура, Л.Берковітс, К.Лоренс, О.Кернберг, Е.Фромм, З.Фрейд, К.Юнг та ін.). Вона стала предметом дослідження у військовій та політичній психології, психології менеджменту і економіки, психології міжособистісних відносин (М.І.Блонський, К.Бютнер, Л.М.Балабанова, О.С.Мойсеева, О.М.Павлова, Л.М.Семенюк, І.А.Фурманов та ін.). Останнє зумовило підвищений інтерес до даної проблеми і серед психолінгвістів, оскільки міжособистісні відносини – це в першу чергу мова і спілкування.

Останні чверть століття дослідження проблем агресивної поведінки та спілкування отримали новий імпульс. Це обумовлено низкою важливих змін у житті сучасного суспільства. Найчастіше активне підвищення рівня агресивності суспільства науковці пов'язують із бурхливим розвитком інформаційно-технічного простору

людини. Маючи безліч привабливих і безумовно позитивних факторів, «медіа революція» 90-х років ХХ століття і створення комп'ютерної мережі Інтернет, принесли з собою масу проблем, які з кожним роком еволюціонують із «негативних» у категорію «небезпечних». Розрекламований і цілком доступний ринок «гаджетів» (від англ. gadget-прибор, прилад), залучає до комунікацій і розвитку в мережі величезне коло людей практично без обмежень. Вільний від будь-яких часових, вікових, ціннісних, змістових (та багато ін.) «фільтрів», контролів або цензур, в купі з цілковитою безвідповідальністю суб'єктів та об'єктів спілкування, інформаційно-комунікативний потік стає все більш загрозливим для психічного світу людини. Вагомою часткою цього потоку є очевидні, потужні агресивні тенденції, вплив яких викликає занепокоєння лікарів, психологів, педагогів, батьків, самих комунікантів [8].

Наступною причиною, що стимулює агресивну поведінку в соціумі, дослідники вважають спрямованість найбільш активної частки суспільства до перфекціонізму, кар'єризму. Бажання бути лише найуспішнішим, найбагатшим і найкращим або пропастися, породжує нездорову конкуренцію, яка діє, за словами Жана Бодрійяра, за нарцисичними законами, де «все обертається навколо мене». Тобто сучасне суспільство, за специфікою свого внутрішнього психічного функціонування, стає все більш нарцисичним і ті, хто не змогли стати кращими з кращих, дедалі сильніше проявляють агресію до тих, хто досяг більшого (заздрість і ненависть) та зневажають тих, хто досяг меншого (кепкування, образи тощо). Вкоріненість агресивної моделі поведінки в середовищі підлітків, яким батьки останнім часом все інтенсивніше прищеплюють такий стиль життя та бачення світу в цілому, виступає в якості маркера деформованого способу життя та відображає одну з найгостріших психологічних і соціальних проблем нашого суспільства. [1,6] Загалом проблема деструктивної, руйнівної поведінки людини привертає увагу дослідників не одне десятиліття. З розвитком цивілізації агресія не тільки не виявила тенденції до зниження, а й стала знаходити нові, більш витончені форми прояву. На думку Д.Н.Хломова, «ретрофлексована агресія стала наріжним каменем цивілізації» [2, с.7].

У контексті розвитку української сучасної психології, вивчення проблем агресивної поведінки та мовлення стає дедалі актуальнішою за кількома причинами. Перша полягає в тому, що за радянських часів у вітчизняній психології тема агресії була практично «замороженою», оскільки людина у радянському суспільстві, на думку ідеологічних керівників, просто не мала підстав бути агресивною. Так, наприклад, у Великій радянській енциклопедії (найбільш авторитетному науковому довіднику 70-80х років ХХ століття) поняття «агресія» тлумачиться виключно в площині міжнародного права, у військово-політичному сенсі. Дослідження цієї теми до середини 90-х висвітлено всього у кількох працях, що стосувались мовленнєвої агресії (Н.Д.Левітов, 1972) та девіантної поведінки у контексті кримінального права (С.Н.Єніколопов, 1984; О.С.Михайлова, 1983). За даними інтернету сьогодні існує більш як 300 монографій присвячених дослідженням агресії. Однак співвідношення вітчизняних та зарубіжних праць складає 1 до 50, при цьому дефіцит теоретичних і особливо практичних знань та умінь з проблем агресії у вітчизняних психологів в рази більший.

Другим важливим аргументом, щодо активізації вивчення проблем агресивної поведінки та роботи з агресивною особистістю, стала актуальна ситуація в нашій країні. Загострення політичного та соціального напруження в нашому суспільстві, тривалий, глибокий конфлікт на сході України роблять цю тему не просто цікавою у науковому сенсі, але й гостро актуальною з точки зору психологічної практики.

Психологічні дослідження з проблем агресії, підліткової в тому числі, охоплюють широке коло питань, тому існує необхідність теоретичного аналізу цих наукових матеріалів, щодо більш глибокого розуміння та вивчення найбільш актуальних сучасних аспектів дослідження поведінкової та вербальної агресії, що і стало **метою даної статті**.

Багаторічні наукові дослідження феномену агресії відображають надзвичайну складність цього явища, а різноманітність аспектів прояву та ознак ускладнюють однозначність його тлумачення. Тому до сьогодні не існує загальнопринятих визначень поняття агресії та агресивності. Самі терміни «агресія», «агресивність» використовуються достатньо широко і наповнюються різними смислами. Дослідники зазначають, що іноді ці поняття використовуються як однозначні, або навпаки, як кардинально протилежні. Так, наприклад, А.Адлер, Ф.Аллан, Л.Бендер розуміють агресію як позитивну, невід'ємну якість живої матерії, якість свідомості, що спрямовує діяльність, сильну активність, внутрішню силу до виживання, що дає можливість людині протистояти зовнішнім силам, боротись за першість, змагатись, відчувати себе суб'єктом, а не об'єктом [10]. В той же час Р.Берон та Д.Річардсон, Х.Дельгадо, Ф.Зімбардо трактують агресію як негативну, ворожу дію, загрози, атаки, що спрямовані на заподіяння шкоди (страждань, руйнування) суспільству, жертві або собі [2,8,9]. Деякі підходи до розуміння агресії відображають більш гнучкий підхід, підкреслюючи «нелінійність» цього явища, де агресія змінює свій зміст і спрямованість в залежності від різних психологічних та соціальних факторів, умов і являє собою певний інструмент психічної саморегуляції, підтримку гомеостазу, цілісності організму: Х. Кауфма, О. Кернберг, О. Шваб, Е. Фромм.

В науковій літературі дослідження агресії умовно розділяють на два основних напрямки: агресивність як риса особистості, або психічна властивість людини і агресія як специфічна форма поведінки.

Вивчення агресивності як стійкої риси особистості, або психічної властивості людини, котра виражається у схильності до агресивної поведінки відображено в роботах Д.Доларда, А.Баса, А.Якубика, В.Гульдана, Ю.Антонян, С.Солов'явої. Вони виявили залежність агресивності особистості від наявності та функціонування інших структурних компонентів цієї особистості. Взаємодія агресивності з іншими властивостями і структурами особистості може надавати діям, вчинкам, емоціям і думкам людини певної спрямованості. Цей механізм і був застосований авторами в організації корегуючої роботи з агресивними

людьми різного віку [2].

Агресія як форма поведінки опрацьована в дослідженнях Л.Берковітс, Т.Зільман, К.Габеляйн, С.Н.Єнікопов, В.О. Татенко Р.Берон та Д.Річардсон, І.А.Фурманов, А.Гольдштейн, В.Р.Павелків, П.А.Ковальов та Є.П.Ільїн, Н.Ю.Максимова та С.І.Сторожук, Н.Остман. У полі зору вивчення цього аспекту агресії особливості умов, психологічних та соціальних факторів, що впливають на агресивність поведінки, мотиви, потреби та ціннісні орієнтації, вербальна агресія, система взаємовідносин в сім'ї, школі, групі, інтимно-особистісні стосунки, що спонукають або гальмують агресію, можливості корекції агресивних станів.

Окрему ланку в дослідженнях агресивної поведінки займає вивчення міжособистісних стосунків, а саме мова, мовлення, комунікативні особливості агресивного спілкування. Вивчаючи агресивну мовленнєву поведінку дослідники виділяють стилі спілкування, індивідуально-стильові особливості використання ненормативних мовленнєвих конструкцій, інвективну лексику, види, причини і ознаки вербальної агресії. Останні десять років активно вивчається інформаційно-комунікативні особливості інтернету, зокрема конфліктний кібердискурс та особливості мовного конфлікту (А. Радкевич, Ю. Щербініна, Т. Воронцова, Е. Кокоріна, А. Анцупов, А. Шипілов, В. Апресян, Ф. Драйзен і Т. Прістлі) [7,8].

Особливо актуальним і затребуваним у психологічній практиці дослідники вважають вивчення дитячої та підліткової агресії. Робота по виявленню та запобіганню дитячої агресивності є одним з найпродуктивніших шляхів подолання зростання агресії у дорослому віці. Завдяки віковим особливостям особистість дитини краще піддається корекційним та профілактичним методам роботи, природня підліткова агресивність стає більш керованою, покращується якість життя і стосунків підлітка. Однак робота з дітьми супроводжується труднощами діагностики, віковими тонкощами психофізіологічного та інтелектуального розвитку, спілкування та ін., тому більш глибоке розуміння причин, ознак та умов, форм дитячої агресії є необхідними для широкого кола спеціалістів (педагогів, медиків, психологів, вихователів) та батьків. Серед сучасних досліджень слід відмітити роботи Р.Кемпбела, Ф.Петерман, Ф.Фауст та Н.Остман. Сучасний погляд на поняття агресії, агресивності, типів агресії (пасивної, прихованої, вербальної зокрема) та особливостей їх прояву, аналіз факторів, що впливають на дитячу та підліткову агресивність, формування здорової самооцінки – це не повний перелік проблем, які опрацьовані у цих авторів і акумулюють досвід дитячої практичної психології Німеччини і США.

Серед досліджень феномену агресії особливо слід визначити психоаналітичні, оскільки вони глибоко пов'язані з психологічною практикою і набувають активного розвитку в Україні. Праці Р.Брітттона, А.Гріна, О.Кернберга, Х.Кохута, О.Павлової, Н.Сімінгтона, продовжуючи традиції німецького, британського та американського психоаналізу, розкривають важливість раннього суб'єктивного досвіду дитини та розвитку суб'єкт – суб'єктивних відносин у дитини на протязі першого року життя, котрі, на думку вчених, впливають як на формування і функціонування структури особистості, так і на формування внутрішніх і зовнішніх механізмів поведінки людини, агресивної в тому числі. В більшості випадків агресивність виступає як захисний механізм, що утворюється в перший рік життя і працює все життя [1,4,6].

Загалом у науковій літературі нараховують більше десяти напрямків дослідження агресії, що свідчить про складність цього явища. Можна додати, що сучасні автори частіше застосовують комплексний (або системний) підхід до вивчення та розуміння агресивності, що в результаті дає більш багатогранну картину уявлень про явище агресивності та агресії загалом. Наприклад, агресія розглядається як «системна соціально-психологічна властивість, котра формується в процесі соціалізації особистості» [2, с.28] або агресивність як «інтегральна властивість особистості, що виступає як стійка основа її поведінки і мотивації» [6, с.19].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури щодо сучасних аспектів вивчення поведінкової та вербальної агресії показав, що понятійний апарат по даній проблемі не є визначеним та продовжує розвиватись і уточнюватись. Існує необхідність відпрацювання категоріального апарату досліджень, виявлення чисельних термінологічних розбіжностей. Розробляються питання форм агресії, типів агресивної особистості, причин та ознак агресивної поведінки, виявляються та потребують подальшого дослідження можливості профілактичної та корекційної роботи з агресивними людьми різного віку і соціального становища.

Список використаних джерел:

1. Кернберг О.Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / О.Ф. Кернберг; пер. с англ. А.Ф. Ускова. – М.: Класс, 2001. – 368 с.
2. Соловьева С.Л. Агрессивность как свойство личности в норме и патологии: автореф. дис. ... доктор психол. наук: 19.00.04/ Светлана Леонидовна Соловьева. – Санкт-Петербург: 1996. – 33с.
3. Павелків В.Р. Психологічні засоби корекції міжособистісних стосунків у підлітків з агресивною поведінкою : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Віталій Романович Павелків . – Київ : Б.в., 2006 . – 20 с.
4. Павлова О.Н. Если он не узнает себя... Некоторые аспекты мужского нарциссизма. [электронный ресурс]. - - Москва: 2014. - <http://www.academia.edu/5005018/>
5. Росс К. Как справляться с гневом ребенка / К. Росс. – М.: Мирт, 2000
6. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э.Фромм. – М.: Республика, 1994
7. Шестакова Е.Г. Агрессивность в структуре личности: интегративный подход: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / Елена Георгиевна Шестакова. – Пермь: 2011. – 22 с.
8. Postman N. The humanism of media ecology. Paper presented at the First Annual Convention of the Media Ecology Association. – New York: Fordham University, 2006.

9. Ostman N. Aggressives Verhalten bei Kindern und Jugendlichen - ein Hilfeschrei?. Aktiv für Kinder. [електронний ресурс]. - Berlin: 2011. - <http://www.a4k.de/themen/archiv/nach-monaten/november-2011/>
10. Volker F. Dissoziales Verhalten im Kindes- und Jugendalter. Kinder- und Jugendpsychiatrie. [електронний ресурс]. - Berlin: 2003. - <http://www.psychosoziale-gesundheit.net/psychiatrie/kiju.html>.

Резюме. В даній статті розглядаються теоретичні основи розуміння та вивчення проблем поведінкової та вербальної агресії в сучасній зарубіжній та вітчизняній психології, визначені найбільш актуальні аспекти дослідження агресивного поведінки підлітків.

Ключові слова: агресивність, поведінкова та вербальна агресія, типи агресії, агресія в підлітковому віці.

Summary. The article covers the basic theoretical meanings of the study of behavioral and verbal aggression in modern foreign and domestic psychology. The most actual aspects of the research of the teenagers' aggressive behavior are defined.

Key words: aggressiveness, behavioral and verbal aggression, types of aggression, teenage aggression.

УДК 159.955-057.87

О.С. СОЗОНЮК

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ

Резюме. З урахуванням сучасних наукових досліджень у статті викладено результати теоретичного та методичного вивчення проблеми розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування, проаналізовано особистісно-орієнтовані технології навчання в системі «викладач-студент».

Ключові слова: особистість, особистісно зорієнтоване спілкування, навчально-виховний процес у ВНЗ, особистісно-орієнтовані технології навчання, соціалізація особистості.

Постановка проблеми. Докорінні зміни в житті України, орієнтація її на інтеграцію з європейськими країнами та інтеграційний характер ділових стосунків у різних сферах діяльності людини актуалізують проблему модернізації професійної підготовки у вищій педагогічній школі. Реалізація завдань Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття», Закону України «Про вищу освіту» вимагає підготовки практичного психолога в закладах освіти, який уміє встановлювати різноманітні комунікативні зв'язки, усвідомлює свою професійну відповідальність, є суб'єктом особистісного й професійного зростання, який уміє самостійно добувати інформацію, аналізувати й використовувати її у своїй практичній комунікативній діяльності, впевненого у власних можливостях щодо організації комунікації з різними людьми, спроможного імпровізувати, готового до будь-яких змін; психолога, що реально оцінює будь-яку комунікативну ситуацію й те, що відбувається навколо неї, сміливо дивиться в майбутнє, володіючи умінням керувати комунікативним розвитком людини.

Динамічність соціально-економічних і духовних процесів, що протікають на тлі науково-технічної, інформаційної революції в усьому світі призводить до того, що практичному психологу приходится безпосередньо спілкуватися з різними за фахом людьми, використовуючи вербальні та невербальні засоби комунікації, вступати в опосередкований комп'ютерними засобами комунікації діалог з віртуальними партнерами, здійснювати пошук необхідної інформації у всесвітній мережі Інтернет. У зв'язку з цим у навчально-виховному процесі ВНЗ активізуються дослідження з вивчення особливостей підготовки майбутніх фахівців, здатних до вирішення сучасних проблем комунікації (А.Алексюк, С.Архангельський, Н.Боритко, С.Броннікова, І.Богданова, І.Гапійчук, Л.Гапоненко, О.Грейліх, В.Гриньова, В.Зінкевічус, І.Зязюн, В.Кан-Калік, С.Литвиненко, Н.Морзе, Р.Павелків, Л.Рувинський, А.Фурман, Р.Хмельюк та ін.). Проте науковці не виявили однозначних поглядів і не досягли згоди у вирішенні питання щодо технологічного забезпечення підготовки майбутніх психологів до здійснення особистісно зорієнтованої комунікації. Нами не знайдено загальновідомих і загально визначених технологій, які б гарантували досягнення поставлених цілей у підготовці майбутніх психологів до професійної комунікації, що змусило нас до створення комплексу, презентації якого й присвячена стаття.

Метою статті є дослідження теоретичних та методичних аспектів розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.

Результати теоретичного дослідження. В основу розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування (система безпосередніх чи опосередкованих комунікативних зв'язків та взаємодій спрямованих на взаємообмін інформацією, моделювання та управління процесом комунікації, регуляцію педагогічних відносин, що здійснюється за допомогою вербальних та невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою досягнення взаєморозуміння) нами покладено особистісно-орієнтовані технології навчання. І.Підласий так охарактеризував основні риси даної технології: „Вона увібрала в себе визначні досягнення ринкового демократичного способу життя й новітні здобутки педагогіки: 1) пошанування демократичних свобод громадян, насамперед, права на вільний вибір освіти; 2) тривалий досвід функціонування освіти в ринкових умовах, що призвело до її повної переорієнтації на задоволення потреб громадян; 3)